

УДК 325.2(=163.41)“1945/...”

341.215.4-054.72(=163.41)“1945/...”

314.5(=163.41)(82)“1949/1956”

doi 10.46793/LZ-LIV2.173S

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 09. 07. 2024.

Прихваћен: 10. 09. 2024.

Др Бојан Симић*

научни саветник

Институт за новију историју Србије, Београд

СРПСКИ ИСЕЉЕНИЦИ У ЈУЖНОЈ АМЕРИЦИ НАКОН ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА И ЊИХОВ ОДНОС ПРЕМА НОВИМ ВЛАСТИМА У ЈУГОСЛАВИЈИ**

Апстракт: У раду се на основу архивских извора, релевантне литературе и оновремене штампе анализира организација и став српских исељеника у Јужној Америци према режиму који је успостављен у Југославији након Другог светског рата. Посебна пажња обраћа се на делатност оних удружења и исељеника који су избегли управо под притиском нових власти у ФНРЈ. Прати се њихова бројност и активност уперена према режиму у домовини. У другом делу рада биће речи о „Српској застави“ – листу Срба Јужне Америке и најзначајнијим представницима српске емиграције који су деловали преко њега.

Кључне речи: Српска емиграција, Јужна Америка, „Српска застава“, Милан Стојадиновић

*

Први исељеници са простора који су чинили југословенску државу пристигли су у Јужну Америку још у XVI веку, док се у XIX веку региструје више породица, пре свега у Аргентини и Чилеу.¹ У последњим деценијама 19 века долази до масовнијег усељавања што нарочито важи за период после Првог светског рата и међуратни период. Што се тиче националне припадности исељеника велика већина су били Хрвати из Далмације, док је Срба било знатно мање, пре свега оних из Црне Горе и Војводине.² Радило се о типичној економској емиграцији која је се селила у потрази за послом и бољим условима за живот.

* smcbjn@yahoo.com

** Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2024. години бр. 451-03-66/2024-03/200016 од 5. 2. 2024.

¹ Ljubomir Antić, *Naše iseljništvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918.*, Zagreb 1987, 9.

² Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСП), Политичка архива (ПА), 1949, Аргентина, фасцикла 6, досије 9, сигнатура 49700, Исељавање нашег народа у Јужну Америку, 1–3.

Након Другог светског рата ситуација се променила. У Јужну Америку почела је да пристиже тзв. политичка емиграција коју су чинили противници новог режима успостављеног у Југославији. Међу њима био је и одређени број Срба. Историчар Богдан Кризман наводи да је око 2.000 припадника Равногорског покрета прешло у Аргентину по свршетку рата.³

У највећој држави Јужне Америке Бразилу исељеници са подручја Југославије били су сконцентрисани у Сао Паолу и околини. Према подацима дипломатије ФНРЈ српску емиграцију чинило је око 200 породица. Радило се већином о политичким емигрантима који су дошли после рата из логора у Немачкој и Италији. Та група исељеника формирала је Српски клуб чији је председник био Александар Братуљевић, бивши југословенски официр који је претходно боравио у Парагвају. Међу члановима истицали су се мајори Севељовић и Константиновић. Месечна чланарина износила је 10 крузеирова, а у клуб је најчешће долазило 30–50 људи који су се могли сматрати редовним члановима. Према истом извору у клуб су свраћали и Јевреји који су успели да избегну из Србије.⁴

Посебан део Српског клуба чинила је група младића која је 1951. избегла из Југославије. Међу њима су се истицали љотићевац Душан Бранић који је био благајник, Александар Милетић секретар, као и Душан Живковић и Бошко Пауновић који су били чланови одбора. За ову организацију Антон Кацјан, секретар амбасаде ФНРЈ у Бразилу тврдио је да су „сепаратисти“, против Петра Карађорђевића и Милана Стојадиновића, а да је њихов програм независна Србија. Наведено је да су чланови клуба повезани са српском емиграцијом из САД одакле су примали штампу, углавном „Српску борбу“ из Чикага.⁵

Што се тиче Уругваја, Српско патриотско-потпорно друштво формирано је 1942. од ранијег Српско-црногорског друштва. Извори нових власти у Југославији окарактерисали су чланове као присталице Драже Михаиловића, а њихов број је током 1944. износио око 40. Током 1948. исти извор забележио је да је остало око десетак чланова који се „само карта и опија“.⁶ Јасно је да је негативан однос према овом удружењу последица њиховог става према новом поретку у Србији и Југославији.

Након Другог светског рата у Уругвају формиран је и Српски патриотски блок. С обзиром на мали број Срба у овој јужноамеричкој држави ова организација није имала много активности и потрајала је до краја 1947.

³ Bogdan Krizman, *Pavelić u bjelostvju*, Zagreb 1986, 223, fus. 2.

⁴ ДАМСП, ПА, 1953, Бразил, ф. 10, д. 11, с. 410130, Извештај о колонији у Сао Паолу, 9.

⁵ Исто, 9–14.

⁶ Хрватски државни архив (ХДА), Матица исељеника Хрватске (1614), фасцикла 142, Uruguay, 8.

Након тога неки од чланова су се прикључили удружењу са југословенским предзнаком „Братство“, док је део остао изван организација.⁷

У Чилеу број српских емиграната био је мали, али су и они забележили одређену активност против новог југословенског режима. Резолуција ИБ је задала снажан ударац политици ФНРЈ према исељеништву у Јужној Америци. Комунистичке партије у тим земљама стале су листом на страну СССР-а и тиме утицали да се и комунистички опредељени југословенски емигранти окрену против КПЈ. У том периоду био је на снази и прекид дипломатских односа између Чилеа и Југославије који се десио октобра 1947.⁸ С обзиром да посланство ФНРЈ није функционисало све до 1951. године то је у значајној мери онемогућило пропагандно деловање нових власти. Ту атмосферу искористили су српски монархисти и преузели организацију Југословенски дом у Магаљанесу.⁹ На челу групе на југу Чилеа био је учитељ Андрија Кукољ и његова „десна рука“ капетан Српске државне страже Јукић.¹⁰ Поновним успостављањем односа дипломатија ФНРЈ успела је да изолује ову групу.

Отпор Срба у Боливији остао је забележен у послератним документима. У месту Кочабамби у централном делу земље основан је Југословенски народни комитет „Генерал Дража Михаиловић“. Делатност овог комитета била је таква да су дипломате ФНРЈ морале да признају да је он успео да паралише рад организација које су подржавале нове власти у Југославији.¹¹ Почетком педесетих српски монархисти успели да преузму контролу и над „Југословенским домом“ у Ла Пазу. Најпознатији међу њима били су Божидар Белић, Митар Лопичић и Марко Костић. За комитет „Дража Михаиловић“ у престоници Боливије југословенски извори наводили се да им је „једина активност говорити против садашње Југославије и на дан смрти Михајловића одржати мису“.¹²

Почетком 1949. у Каракасу дошло је до оснивања Српско-венецуеланског удружења које је од дипломатије ФНРЈ одмах означено као „издајничко“. На челу удружења био је некадашњи новинар „Времена“ Гаврило Поповић, док је секретар био Душан Рачић, син Пунише Рачића. Предвиђена чланарина

⁷ ХДА, 1614-142, Наша насеобина у Уругвају, 6.

⁸ Више о томе: Војан Simić, “Diplomatic Relations between Yugoslavia and Chile, 1947–1950: from Severance to Renewal”, *Istraživanja, Journal of Historical Researches*, 2021, 206–221.

⁹ ДАМСП, ПА, 1949, Аргентина, ф. 6, д. 9, с. 49700, Исељавање нашег народа у Јужну Америку, 17.

¹⁰ ДАМСП, ПА, 1952, Чиле, ф. 18, д. 22, с. 47602, Исељеничке насеобине на северу и југу Чилеа, 16.

¹¹ ДАМСП, ПА, 1949, Аргентина, ф. 6, д. 9, с. 49700, Исељавање нашег народа у Јужну Америку, 17.

¹² ДАМСП, ПА, 1952, Југославија, ф. 69, д. 2, с. 47765, Боливија, 2.

била је 10 боливара месечно (око 3 америчка долара) за мушкарце и пет боливара за жене. У допису којим је Поповић обавештавао о оснивању ове организације наведено је да су још крајем 1948. њена правила примљена и одобрена од стране венецуаланских власти. У документу је истакнуто да је отаџбина „поробљена“ и позвано на слогу српског народа у Венецуели.¹³

Далеко најбројнија српска заједница у Јужној Америци била је она у Аргентини. Логично тамо су се и развиле најзначајније организације које су пропагирале другачије државно уређење од оног које се формирало у Југославији и Србији. У периоду Другог светског рата српска емиграција се окупљала око Филипа Доминиковића. Он је од априла 1942, када је краљевски посланик Цанкар премештен у Отаву, фактички вршио дужност посланика све до септембра 1944. стављен на расположење.¹⁴ И поред поменутог, он је наставио да делује међу српским исељеницима. Покренуо је лист „Протест“ који је писао против нове власти у Југославији. Сарадници листа били су бивши чланови ЈВуО који су у међувремену пристигли у Аргентину. Посланство ФНРЈ лист је водило под ознаком „реакционаран“ и тврдило је да се он финансира из иностранства и да се дели исељеницима бесплатно.¹⁵

Доминиковић је био у вези са Константином Фотићем у САД, а ангажовао се и у штампању летака од којих је један био уперен против шефа дипломатске мисије ФНРЈ генерала Љубе Илића. Према запажањима отправника послова посланства ФНРЈ у Буенос Ајресу Далибора Јакаше крајем 1946, Доминиковић није имао значајнији утицај у престоници, али је његова активност била живља у провинцији. Он је стајао и иза помена генералу Михаиловићу у једној руској цркви у Буенос Ајресу, на коме је присуствовало „свега 15 до 20 присталица“. Доминиковић је дочекивао и виђеније представнике ЈВуО који су пристизали у земљу.¹⁶ Забележено је да се *Протест* укључио у кампању након протеривања представника ФНРЈ из Чилеа октобра 1947, а његов број посвећен скоро у целости овој теми оцењен је као „пун клевета и протаклука против наше земље и претставника“.¹⁷

Доминиковић је умро 13. децембра 1951, што је био ударац за групу српских емиграната која се окупљала око *Протеста*. Занимљиво је да је вест о његовој смрти објавио пројугословенски лист *Нова домовина* и

¹³ ДАМСП, ПА, 1949, Разне земље, ф. 89, д. 19, с. 42804, Допис В. Селингера о оснивању Српско-венецуеланског удружења у Каракасу.

¹⁴ ДАМСП, ПА, 1947, Аргентина, ф. 9, д. 2, с. 4183, 4-5.

¹⁵ ДАМСП, ПА, 1947, Аргентина, ф.9, д. 16, с. 427509, „Извештај о стању и раду југословенских исељеничких организација у Аргентини са кратким прегледом исељ. организација у Уругвају, Чилеу, Боливији и Бразилу“, 37.

¹⁶ ДАМСП, ПА, 1946, Јужна Америка, ф. 7, д. 13, с. 14467, Писмо отправника послова Далиборе Јакаше од 11. 11. 1946.

¹⁷ Архив Југославије (АЈ), Министарство рада ФНРЈ (25), фасцикла 66, Извјештај из Аргентине, без датума, вероватно са краја 1947.

тима изазвао негативне реакције Посланства у Буенос Ајресу.¹⁸ Радило се о краткој вести, објављеној на трећој страни, са жељом да почива у миру којом се изражавало саучешће.¹⁹ Ипак, само помињање противника нових власти у Југославији било је довољно да Посланство ФНРЈ на то реагује.

У Буенос Ајресу је од раније постојало удружење српских емиграната „Обилић“ основано октобра 1946 у предграђу Буенос Ајреса, Док Суду. Циљ његовог оснивања био је да се српски живаљ отме утицају који на њега врши „остатак народних непријатеља“, где се пре свега мислило на Доминиковића и људе око њега. Удружење је наводно окупљало око 300 Срба.²⁰ Проблеми нових југословенских власти са овим удружењем настали су после резолуције ИБ-а услед чињенице да је секретар „Обилића“ Трипко Перишић постао како се каже „један од најактивнијих агитатора за резолуцију“. Он је био и уредник листа „Југословенски исељенички глас“ који је жестоко критиковао југословенско партијско руководство.²¹

Најзначајнија српска организација у Аргентини било је Удружења Срба у Аргентини „Велика Србија“ основано у Буенос Ајресу 1948. То удружење окупљало је некадашње чланове Српског Црвеног Крста, досељенике старије генерације, али и оне који су у земљу пристигли након Другог светског рата, политичке емигранте, чланове Равногорског покрета, као и избеглице противнике нове југословенске власти који су живели у престоници Аргентине и провинцијама. Историјат друштва може се пратити од 1941. када је Васко Билић, родом из Мостара, основао Комитет Српског Црвеног крста у Берису у провинцији Буенос Ајрес, са циљем помагања српских бораца и ратних заробљеника. Билић је припадао старијој генерацији емиграната јер је већ две деценије живео у Аргентини. Комитет је под тим именом радио све до краја 1942, када је на захтев делегације Југословенског Црвеног крста Краљевине Југославије престао да ради. Као разлог наводило се „сепаратистичко име“ удружења. Билић је почетком 1943. само променио име организацији у Удружење Срба „Петар Мркоњић“.²² Након његове смрти наредне године дошло је до застоја у раду друштва све до оснивања „Велике Србије“ која се сматрала настављачем Билићевог удружења. Удружење је пријављено код локалне полиције заједно са новим правилима а добијена је дозвола за прву годишњу скупштину на којој се

¹⁸ ДАМСП, ПА, 1952, Аргентина, ф. 2, д. 35, с. 47694, Дискусија по реферату о колонији, 10.

¹⁹ *Nova domovina*, 15. 12. 1951, 3.

²⁰ ДАМСП, ПА, 1947, Аргентина, ф.9, д. 16, с. 427509, „Извештај о стању и раду југословенских исељеничких организација у Аргентини са кратким прегледом исељ. организација у Уругвају, Чилеу, Боливији и Бразилу“, 16.

²¹ ДАМСП, ПА, 1948, Аргентина, ф.19, д. 28, с. 432237, „Забелешка о југословенским исељеничким организацијама у Јужној Америци“, 1.

²² *Српска застава*, 25. 12. 1949, 2

званично променило име организације и седиште пренето из Бериса, 70 км од Буенос Ајреса у Авеланеди, предграђе престонице.²³

Први председник Удружења Срба „Велика Србија“ био је економиста Милан Милутиновић који је у Аргентину дошао још након Првог светског рата.²⁴ Након њега председник је био Александар Величковић, такође стари емигрант пореклом из Пирота, а касније и привредник Душан Манојловић. Оно што је занимљиво рећи да је у периоду почетком педесетих из имена удружења нестала формулација Велика Србија и да се организација наводила само као Удружење Срба у Аргентини. На основу доступних извора закључујемо да се та промена се вероватно десила у другој половини 1953. или првом делу 1954.

Једна од кључних тачака програма удружења било је одбацивање Југославије као грешке и враћање „коренима“. Према изворима представника социјалистичке Југославије у удружењу није владала слога и донета је одлука да његови чланови могу бити само Срби и Србије.²⁵ Ту информацију касније је демантовао новинар Душан Филиповић који је тврдио да се ради о лажи са циљем да се српске снаге у Аргентини поцепају.²⁶ Као корак ка одвајању од југословенско идентитета удружење Срба у Аргентини је као дан уједињења прогласило 26. новембар, да се тиме обележе одлуке Подгоричке скупштине и скупштине одржане у Новом Саду новембра 1918. Треба напоменути да се та догађања нису увек поклапала са датумом обележавања јер се гледало да окупљање буде на дан када је било могуће да њему присуствује више људи, претежно суботом. Удружење је одржавало годишње скупштине на којима се подносио извештај о раду и бирала нова управа. Право учешћа имали су само редовни чланови.

„Велика Србија“ је организовала посебне свечаности поводом обележавања дана Светог Саве и Видовдана, али су за окупљања налажени и други мотиви, годишњице и породичне свечаности угледних чланова. На списку за 1949. било је 19 утемељивача, два добротвора удружења и два велика добротвора. Најзначајнији донатор била је Аугуста Стојадиновић, супруга некадашњег председника владе са 500 долара, док су се остали

²³ *Dokumenti Srpske zastave*, knj. 2, 293.

²⁴ Милан Милутиновић рођен је 11. 5. 1900. у селу Велики Шиљеговац, срез Расински, округ Крушевац. Као дете прешао је Албанију са српском војском. Средњу школу је завршио у Енглеској. Живео је у Буенос Ајресу и активно учествовао у емигрантским организацијама. Радио је као књиговођа Удружења свих кланица у Аргентини.

²⁵ Историјски архив Београда (ИАБ), Безбедоносно-информативна агенција (БИА), Досије Милана Стојадиновића 70900415, 87-1, „Неколико података о Стојадиновић Милану и његовим везама“ од 29. 3. 1950.

²⁶ *Dokumenti Srpske zastave*, knj. 1, priredio Dušan M. Filipović, Buenos Aires 1977, 66.

прилози кретали између 100 и 200 долара.²⁷ Од почетка је истакнут национални карактер удружења, као и лојалност према држави домаћину. На првој редовној скупштини послати су телеграми председнику Аргентине Хуану Перону и гувернеру провинције Буенос Ајрес пуковнику Домингу Меркантеу. С друге стране, представници југословенског посланства у Аргентини рад удружења током 1949. оцењивали су као ограничен на две прославе, Видовдана и Светог Саве, „које су биле јако слабо посећене“.²⁸

Удружење Срба у Аргентини приређивало је различите манифестације од изложбе српских књига и листова до комеморативних скупова. Тако су приредили парастос руском цару Николају II, краљевима Петру и Александру Карађорђевић, као и Николи Пашићу у једној руској цркви у Буенос Ајресу. Касније је одржан и помен како се наводи „свим српским жртвама од Косова до данас“, а посебно је поменут „неумрли“ генерал Дража Михаиловић. Све ове манифестације имале су за циљ јачање заједништва Срба у Аргентини, као и везивање око одређених идеја и интерпретација историје.²⁹

Посебно место у деловању Срба у Јужној Америци има лист „Српска застава“ који је покренут у Буенос Ајресу 1949. Уредник овог листа био је Душан М. Филиповић који је рођен у Крагујевцу 1903. У родном граду завршио је гимназију а студирао је на Правном факултету у Београду где се специјализовао за рад у администрацији државних аутономних предузећа. Касније је почео да се бави новинарством. Сарађивао је у „Индустријском прегледу“, „Општинским новинама“ и „Јужној застави“. Као присталица Стојадиновићеве политике био је члан омладине Југословенске Радикалне Заједнице. Након промене владе и споразума Цветковић-Мачек из 1939, пришао је новооснованој Стојадиновићевој Српској радикалној странци чију су регистрацију власти одбиле. Током рата боравио је у Београду. Ухапшен је од стране нових власти па пуштен. Преко Италије, одлази у Аргентину где је активно радио међу српском емиграцијом.³⁰

Лист „Српска застава“ добио је име према „Застави“ коју је у издавао Светозар Милетић и која је окупљала Србе из Аустро-Угарске. Текстови су излази на српском и на шпанском језику, оба на латиничном писму. Само је име листа у заглављу било на ћирилици. У њему је стајало и име на шпанском (*La Bandera Serbia*), као и одредница „лист Срба Јужне

²⁷ *Српска застава*, 25. 12. 1949, 3

²⁸ ИАБ, БИА, 70900415/87-1/2, „Неколико података о Стојадиновић Милану и његовим везама“ од 29. 3. 1950.

²⁹ Такође видети: Бојан Симић, „Српска емиграција у Аргентини у првој деценији након Другог светског рата – прилог истраживању проблема“, *Годишњак за друштвену историју* 2/2019, 59–61.

³⁰ Биографски подаци преузети из *Dokumenti Srpske zastave*, knj. 3, priredio Dušan M. Filipović, Asunción 1980, текст са корица.

Америке“. У почетку лист је штампан у 3.000 примерака да би се према речима Филиповића тираж касније усталио на 5.000, а растуран је на више континената.³¹ Исказ главног уредника по питању тиража можемо ставити под сумњу, поготово за период почетка педесетих када је у Аргентини владала криза око набавке папира, па је чак „Вјесник“ кога је финансирало посланство ФНРЈ у Буенос Ајресу излазио у 1.200 примерака.³²

У првим бројевима истакнута је и парола „Срби на окуп“, али је она касније нестала из заглавља. Било је планирано да лист излази сваког 25-тог у месецу, али због материјалних потешкоћа то није увек био случај. Лист је био штампан на четири стране. Он се могао набавити на пет локација у граду Буенос Ајресу чије су адресе штампане у више бројева. Већина примерака је заинтересованима слата поштом. Годишња претплата у почетку је била 12 пезоса или 3 америчка долара у противредности локалне валуте у зависности одакле је претплатник долазио. Од 1955. годишња претплата за иностранство смањена је на само 1 долар. Лист се поред средстава уредништва финансирао и прилозима добротвора. Неки од њих објављивани су на страницама листа са подацима о износу донације, као и о земљи у којој су настањени.³³ „Српска застава“ је имала и мрежу повереника у различитим државама на више континената. Током 1950. тај број је био око 25, а од тога је њих четири било на територији САД.³⁴ У реклами се наводило да лист „доноси обавештења о свим догађајима у свету а нарочито о српским питањима“.

Већ у првом броју који је изашао 25. новембра 1949. подвучено је да се ради о листу који пропагира окупљање Срба и српско уједињење а који на југословенско искуство гледа као грешку, „неправду, корупцију и лаж“. Наведено је како су Срби изгубили отаџбину не из разлога зато што су нанели неправду другима већ што су издали себе, „своју слободу одбацили, своје законе погазили“. На крају текста подвлачи се да је неопходно да Срби буду Срби, оно што су били „тринаест векова“, а што су престали да буду двадесет година.³⁵ Тај дух настављен је кроз цео период постојања листа и он се може дефинисати у формулацији „слободно српство у слободној српској држави“. Иза ових речи стајао је нико други него бивши југословенски премијер, министар спољних послова и финансија Милан Стојадиновић.³⁶

³¹ *Dokumenti Srpske zastave*, knj. 2, priredio Dušan M. Filipović, Buenos Aires 1977, 301.

³² ДАМСП, ПА, 1952, Аргентина, ф. 2, д. 35, с. 47694, 10.

³³ У броју од априла 1950. објављен је списак од девет донатора пре свега Срба из Аргентине, али и из Канаде и Јужне Африке. Прилози су се кретали од 10 до 500 долара. *Српска застава*, бр. 3, 25. 4. 1950, 4.

³⁴ *Српска застава*, бр. 3, 25. 6. 1950, 4.

³⁵ *Dokumenti Srpske zastave*, knj. 2, 301–302.

³⁶ Текст је носио наслов „Не истим путем“ а потписан је псеудонимом Хребелјановић. *Српска застава*, бр. 21, 25. 12. 1953, 1.

Од самог почетка постојање и опстанак „Српске заставе“ био је у уској вези са Стојадиновићем, несумњиво најзначајнијом личности у српској емиграцији која се после Другог светског рата настанила у Аргентини. Он је у Буенос Ајрес стигао током пролећа 1948, након готово седмогодишњег боравка у интернацији на острву Маурицијус у Индијском океану.³⁷ После првог сусрета са представницима емиграције Стојадиновић је записао у свој дневник: „Срби као увек подељени и без удружења. Много очекују од мог боравка и обећавају најпотпунију и најоданију потпору и сарадњу“.³⁸ Након преласка у престоницу Аргентине, Стојадиновић се брзо адаптирао на нову средину и постао стални финансијски саветник владе провинције Буенос Ајреса са седиштем у Ла Плати, али и повремени саветник аргентинске централне банке. Информације које су имале нове југословенске власти говориле су да саветује и аргентинско министарство спољних послова, па и да „има отворен приступ“ и до председника Перона. Рачунало се да је Стојадиновићев месечни приход од поменутих активности био око две хиљаде долара.³⁹

Бивши председник југословенске владе није желео да се директно ангажује у раду српске емиграције. Представници удружења „Велика Србија“ нису успели да га убеди да узме формалног учешћа у његовом раду, па су га именовали за почасног председника. Стојадиновић је помагао „Српску заставу“ и морално и материјално, али не и званично. Гостовао је на прославама листа, али није имао функцију у управи, нити је чланке које је писао потписивао својим именом. Крио се иза псеудонима Хребелановић и Стари Радикал. Наведени став манифестовао се већ приликом покретања листа. Наиме, Филиповић га је позвао пре објављивања првог броја са молбом да прегледа припремљени материјал. Стојадиновић иако је пружио подршку објављивању „Српске заставе“ није хтео да изађе у сусрет жељама уредника и сам стави печат на садржај.⁴⁰ Ипак, његов утицај на лист био је огроман, што је он знао и умео да искористи у разговорима које ће током 1952. и 1953. водити са представницима друге Југославије.⁴¹

³⁷ О свом боравку на Маурицијусу оставио је дневничке записе касније објављене у Мелбурну под називом „Заточеник његовог британског величанства“. О интернацији и борби за напуштање острва видети: Љубодраг Димић, „Одлазак са Маурицијуса. Британци и Милан Стојадиновић (1945–1948)“, *Глас Српске академије наука и уметности CDXX*, Одељење историјски наука, књ. 16 – 2012, 495–518; Бојан Симић, „У сребрном кавезу – Милан Стојадиновић на Маурицијусу (1941–1948)“, *Баштина* бр. 47, 2019, 343–356.

³⁸ Милан Стојадиновић, *Заточеник његовог британског величанства*, Мелбурн 1976, 189.

³⁹ ИАБ, БИА, 70900415/91-1.

⁴⁰ *Dokumenti Srpske zastave*, књ. 2, 132–133.

⁴¹ Више о тим разговорима: Бојан Симић, *Стојадиновић у Аргентини*, Београд-Нови Сад 2022, 29–37.

„Српска застава“ се држала веома лојално према аргентинским властима. Из текстова се читао осећај захвалности према добрим домаћинима који су примили српске емигранте и дали им шансу за нови почетак. Када је Перон био принуђен да напусти земљу септембра 1955. лист је био лојалан и према новој влади. Наравно, у нестабилној ситуацији каква је била тада у земљи постојао је страх од забране листа уколико би на ма који начин критиковао власт. И на свечаностима Срба у Аргентини на којима је редовно учествовало уредништво листа прво је интонирана химна државе домаћина након које би уследила „Боже правде“.

Током скоро седмогодишњег функционисања листа можемо регистровати неколико главних праваца у којима је он деловао. Радило се пре свега о покушају хомогенизације српског народа у Јужној Америци, али и широм света, кроз емотивну верзију његове прошлости коју су обележила велика јунаштва али и страдања. Величана су културна достигнућа српског народа и наглашавана улога СПЦ у одбрани нације. Друга компонента била је жестока критика нових власти у Југославији, као и усташких злочина за време Другог светског рата. Субјективна верзија историје коју је нудио лист била је обогаћена бројним песмама, што стиховима познатих народних песама, што патриотским исказима српских емиграната у Аргентини. Нуђени су бројни осврти на историјске догађаје и личности, разна сведочења и документа која су била у складу са напред наведеним мотивима.

Вођа Друге Југославије Јосип Броз Тито често је жестоко критикован, како лично тако и политика коју је спроводио. Називан је „измишљена величина“ коме је успело да уђе у Србију „окупирану од руске милионске војске на челу својих руља састављених од комуниста, бивших усташа и осталог олоша“.⁴² ФНРЈ је називана „поприштем црвених експеримената“, „крвави и терористички режим“, „Титовом тамницом“ и „Титославијом“. У наставцима је писано о раскошном животу „Титових олигарха“.⁴³ Причу су допуњавала наводна сведочанства из далеке домовине. Увидом у касније бројеве „Српске заставе“ приметно је нешто мање помињање нове власти у Југославији што можемо довести у везу са поменутиим Стојадиновићевим разговорима са њеним представницима. Та критика, ипак, није престала.⁴⁴

Лист је током свог постојања имао стотинак сарадника, Срба са „пет континената“ и како се наводило „38 држава“. Најзначајнији међу њима били су: генерали Ђорђе Глишић и Светомир Ђукић,⁴⁵ четнички војвода

⁴² *Dokumenti Srpske zastave*, knj. 1, 226–227.

⁴³ Први текст на ту тему изашао је у броју 14. од 23. 5. 1953. и он је говорио о Благоју Нешковићу и његовом летовању у Дубровнику.

⁴⁴ Неки од примера су текстови: „Пропадање сељака у Србији“ из бр. 41 и „Чему нас Тито учи“ из бр. 45.

⁴⁵ За биографије двојице генерала видети: Mile S. Vjelajac, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, Beograd 2004, 150–151; 153–154.

Богдан Гордић, Момчило Вуковић-Бирчанин, капетан Ђорђе Себ. Роше, економиста Милан Милутиновић, адвокат Никола Н. Томић, професор Насиф Гачовић, новинари Милан Микашиновић и Гвозден Браловић и др.⁴⁶ Наравно, далеко највећи допринос дао је уредник и власник Душан Филиповић, како у материјалном смислу, тако и по броју текстова које је написао.

Након доласка у Аргентину 1955. и Драгомир Стојадиновић је имао утицаја на лист. Већ пре доласка он је понудио да преко „Српске заставе“ напада кнеза Павла и Драгишу Цветковића по материјалима које би му доставили представници Удбе. У другом разговору понудио је и да утиче на брата да престане да финансијски помаже лист како би он престао са излажењем. Од оперативца који је разговарао са њим у просторијама службе за контролу странаца добио је упутства да ради на укидању „Српске заставе“ или бар на њеној оријентацији на писање против усташа.⁴⁷ Колики је заиста био утицај млађег Стојадиновића на престанак излажења листа тешко је утврдити, али чињеница је да је наредна 1956. била последња у којој је „Српска застава“ излазила и у тој години изашао је само један број након више од шест месеци паузе. Према евиденцији радило се о укупно 45 бројева, од којих се неки били двоброји. У једном каснијем разговору у Буенос Ајресу Драгомир Стојадиновић је потврдио да лист више неће излазити а да му је сам Милан рекао да „нема више никаквог смисла да се млати празна слама“.⁴⁸ Било је јасно да без материјалне и моралне подршке бившег премијера лист неће моћи да опстане. Уздрман после Пероновог пада у Аргентини, као и негативним одјеком његових разговора са Павелићем, Стојадиновић није желео да се ангажује на листу српске емиграције. Без обзира на поменуто Душан Филиповић остао је привржен Стојадиновићевом лику и делу па је после његове смрти објавио више текстова сећања о њему. У њему га назива „највећи српски син нашег времена“.⁴⁹

Током јануара 1953. формиран је и Главни штаб Равногорског покрета за Јужну Америку, чији је председник био Б. Радуловић. Ова организација се марта 1954. званично ујединила са организацијом „Дража Михаиловић“, која је деловала у више земаља и на више континената. Тада је формирана и

⁴⁶ Биографије већине поменутих личности видети у: *Dokumenti Srpske zastave*, knj. 3, 190–198.

⁴⁷ ИАБ, БИА, 70900415/106-1, „Извештај о разговору са Стојадиновић Драгомиром вођеним 7. 11. 1955. године у просторијама службе за контролу странаца“.
⁴⁸ ИАБ, БИА, 70900415/107-1, „Забелешка о разговору са Драгомиром Стојадиновићем“ од 26. 5. 1957. Више о „Српској застави“ у: Војан Симић, „Srpska zastava – The Bulletin of Serbian Immigrants to Argentina (1949–1956)“, *Tokovi istorije* 3/2020, 97–116.

⁴⁹ Текст „Сећања на др Милана Стојадиновића“ који је изашао у *Lemonis*, 1974–1975, књ. 53, 117–128, Српска Мисао, Мелбурн а касније је допуњен и штампан у: *Dokumenti Srpske zastave*, knj. 2, 284–315.

управа овог удружења за Аргентину са седиштем у Буенос Ајресу. Наредне године је почело да штампа и лист *Ловћен*, који је уређивао поменути Радуловић.⁵⁰ Недостатак извора није нам дозволио даљу реконструкцију рада овог удружења.

Из свега горе наведеног можемо закључити да се српска емиграција која се након Другог светског рата нашла на територији Јужне Америке није мирила са стањем у домовини коју су били принуђени да напусте. Њихова акција у јужноамеричким државама није битније утицала на стање у Југославији, али је често умела да зада главобоље дипломатији ФНРЈ, а понекад и да паралише њен пропагандни рад на овом простору.

Необјављени извори:

Архив Југославије, Министарство рада ФНРЈ
 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије,
 Политичка архива
 Историјски архив Београда, Безбедоносно-информативна агенција,
 Досије Милана Стојадиновића
 Хрватски државни архив, Загреб, Матица исељеника Хрватске

Објављени извори:

Dokumenti Srpske zastave, knj. 1, priredio Dušan M. Filipović, Buenos Aires 1977.
Dokumenti Srpske zastave, knj. 2, priredio Dušan M. Filipović, Buenos Aires 1977.
Dokumenti Srpske zastave, knj. 3, priredio Dušan M. Filipović, Asunción, 1980.

Литература:

Antić Ljubomir. *Naše iseljeničtvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918*. Zagreb 1987.
 Vjelajac Mile S. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*. Beograd 2004.
 Димић Љубодраг. „Одлазак са Маурицијуса: Британци и Милан Стојадиновић (1945–1948)“. *Глас*, том 420, књ. 16 (2012), 495–518.
 Krizman Bogdan. *Pavelić u bjekstvu*. Zagreb 1986.
 Nikolić Kosta. *The Serbian Political Emigration in Western Europe 1945–1956*. Belgrade 2011.

⁵⁰ Kosta Nikolić, *The Serbian Political Emigration in Western Europe 1945–1956*, Belgrade 2011, 267, 270.

Simić Bojan. “Diplomatic Relations between Yugoslavia and Chile, 1947–1950: from Severance to Renewal”. *Istraživanja, Journal of Historical Researches*. 2021, 206–221.

Симић Бојан. „Српска емиграција у Аргентини у првој деценији након Другог светског рата – прилог истраживању проблема“. *Годишњак за друштвену историју*. 2/2019, 55–68.

Simić Bojan. “Srpska zastava – The Bulletin of Serbian Immigrants to Argentina (1949–1956)”, *Токви историје* 3/2020, 97–116.

Симић Бојан. *Стојадиновић у Аргентини*. Београд – Нови Сад 2022.

Симић Бојан. „У сребрном кавезу“ – Милан Стојадиновић на Маурицијусу (1941–1948)“. *Баштина* 47, (2019), 343–356.

Штампа:

Nova domovina, Buenos Aires
Српска застава, Буенос Ајрес

Мемоари:

Стојадиновић Милан. *Заточеник његовог краљевског величанства*. Мелбурн 1976.

Summary

Bojan Simić

SERBIAN IMMIGRANTS IN SOUTH AMERICA AFTER THE SEOND WORLD WAR AND THEIR ATTITUDE TOWARDS NEW REGIME IN YUGOSLAVIA

Many Serbian royalists and various opposition groups to the Communist Party of Yugoslavia administration sought safety in South America following World War II. While many of them settled in Brazil, Chile, Uruguay, Bolivia, and Argentina, the majority of them escaped to Argentina. Numerous clubs and organizations were established in those nations, such as the “Srpski klub” from Sao Paulo, the “Srpski patriotski blok” from Montevideo, the Argentinian Serbs society “Velika Srbija” from Buenos Aires, and others. These groups published publications and pamphlets, debated domestic politics, and conducted meetings. Diplomacy from Socialist Yugoslavia closely followed the operations of those groups.

The Serbian community in Argentina started the journal “Srpska zastava” with the goal of uniting all Serbs. Although they disapproved of the “bad experience” of Yugoslavia, they also lauded Serbia for its medieval history and early 20th-century modern sovereignty. Despite not holding an official position in any emigrant group, Milan Stojadinović, the former Prime Minister of the Kingdom of Yugoslavia, was a prominent figure among Serbian emigrants in Argentina. Rather, he served as a consultant for both the biggest newspaper in the country, “Srpska zastava”, and the group “Velika Srbija”. Although the efforts of Serbian expatriates in South America following World War II did not result in significant changes in their home country, they occasionally posed a challenge to Tito’s regime’s propaganda efforts.